

Marinarkeologiska sällskapetets konferens 2002

Av Pia Wetterfors

Årets MAS-konferens ägde rum den 23–24 mars på Kungliga tekniska högskolan i Stockholm. Vi fick tillgång till den utmärkta konferenslokalen och restaurangen Quantum tack vare det goda samarbetet med KTH Dykar-klubb (figur 1). De ordnade också alla tekniska hjälpmedel och såg till att allt fungerade under de två dagarna. Tilläggas bör också att maten vi serverades under dessa dagar var jättegod och att servicen fungerade perfekt. Efter årsmöte och lunch hade vi sex stycken intressanta föredrag framför oss den första konferensdagen.

Hur mår våra vrak?

Björn Varenius från Statens sjöhistoriska museer (SSHM) inledde med att presentera deras pågående kulturmiljö-övervakningsprojekt. Detta projekt ska pågå under fem år för att ta reda på hur våra vrak mår. Att vraken bryts ned av olika orsaker är helt klart, men hur mycket är naturlig nedbrytning och hur mycket är annan påverkan, exempelvis dykning, trålning och så vidare? Det vet man inte säkert och meningen är att detta nu ska dokumenteras på ett strukturerat sätt.

Foto: Anna Koffors

Figur 1. Årets MAS-konferens hölls på Kungliga tekniska högskolan i Stockholm.

SSHM ska under en längre tid följa ett antal vrak och se vilka förändringar som sker för att bygga upp en systematisk kunskap om dessa förändringar. Under 2002 ska 30 vrak längs östkusten inspekteras och dokumenteras för att sedan kontrolleras under fem års tid.

Detta projekt ska också utmytna i ett bättre samarbete mellan sportdykare, myndigheter och professionella marinarkeologer, vilket också förhoppningsvis ska leda till en mera utbredd kunskap och respekt hos sportdykare om hur man mest skonsamt dyker på vrak. Björn Varenius betonade att vi *både* ska kunna bevara och bruka vårt kulturarv. Han berörde också svårigheten att tolka och använda lagar och regelverk kring vrak äldre och yngre än 100 år. Brottslig verksamhet på vrak beror ofta på okunskap.

Ingrid Hall Roth, chefskonservator på Vasamuseet, tog till orda om problemen med Vasa och arbetet med att bota henne. Den ovanligt regniga sommaren 2000 förde med sig mycket höga besöksiffror vilket gjorde att museets klimatanläggning inte lyckades hålla temperatur och fuktighet på den nivå Vasa ska ha för att må bra med tanke på den konservering som skett tidigare. Vasas trä reagerade med vita och gulgröna utfällningar på både skepp och på objekt i magasinerna. Utfällningarna visade sig innehålla svavelsyra och förorsakades av den för höga fuktigheten som startade kemiska processer och föreningar.

Svavelutfällningar av detta slag har förekommit tidigare, bland annat har man haft liknande problem på Mary Rose i Storbritannien, Batavia i Australien och på Skuldelevskeppen i Roskilde. Konservatorerna på Vasa samarbetar med experter från andra håll och har satt in vissa akuta åtgärder medan man fortsätter kampen att på lång sikt bota Vasa. På museet finns nu en miniatyrbild om detta som heter just "Bota Vasa".

Avancerad undersökningsteknik

Richard Lundgren och Johan Berggren tog vid för att berätta om sitt och sin grupps Ocean Discovery arbete med att finna vrak av historiskt intresse kring Öland. Medlemmarna i Ocean Discovery har alla blandgasutbildning och de når därmed djup de flesta dykare inte når. De har därför specialiserat sig på att finna djupt liggande vrak, på mellan 50 och 80 meters djup, och att dokumentera dem med hjälp av video. De har en dröm om att finna de gamla regalskeppen Svärdet och Mars. På vägen dit har de funnit många vrak med hjälp av sin sidescan sonar, ibland ända upp till sex vrak per sökdag. Gruppens medlemmar är mycket noggranna med att

Foto: Anna Joffors

Figur 2. Staffan von Arbin redogjorde tillsammans med Andréas Olsson och Ola Kadefors, för undersökningarna av det så kallade Götavraket i Göteborg.

inte påverka vraken negativt, till exempel penetrerar de inte i onödan då utandningsluften påskyndar nedbrytningen av vraken.

Gunilla Larsson, Södertörns högskola, berättade om geofysiska metoder för att lokalisera fornlämningar. I ett samarbete mellan Sveriges geologiska undersökning (SGU), arkeologerna vid Uppsala universitet och marinarkeologerna vid Södertörns högskola, har man använt geofysiska mätmetoder för att lokalisera fornlämningar samt att bestämma deras placering och spridning under markytan. Åren 1998–1999 gjordes en undersökning av ett område nära byn Ensta, om vilket noteringar gjorts på 1920-talet beträffande observationer av båtgravslänkande strukturer i markytan. Vid visuell undersökning syntes inget men med hjälp av geofysiska mätmetoder avslöjades en stor mängd strukturer, många av dem båtformade. Man har också hittat stolphålsrader från brons- och järnålder i området.

Ola Kadefors, Riksantikvarieämbetet UV Väst, Staffan von Arbin, Bohusläns museum, och Andréas Olsson, Riksantikvarieämbetet UV Väst/Institutionen för arkeologi vid Göteborgs Universitet, berättade om ett vrak i centrala Göteborg – det så kallade Götavraket (figur 2). Detta föredrag koncentrerade sig på att presentera de möjlig-

heter som idag finns att digitalt dokumentera arkeologiska undersökningar och deras resultat. I samband med byggandet av Götatunneln pågår ett flertal undersökningar av kajanläggningar, försvarsverk och husgrunder från 1600-talet och framåt. Sommaren 2001 påträffades en fartygslämning tre meter under marken på det som under 1600- och 1700-talen var en strand upp mot en av Göteborgs försvarsmurar.

Fyndet undersöktes i oktober–november förra året. Det visade sig vara en mindre klinkbyggd båt i ek och furu, tolv meter lång och fyra meter bred och försedd med både segel och åror. Båtvraket är från sent 1600- eller tidigt 1700-tal. Götavraket, som det kom att kallas, dokumenterades i fält med hjälp av totalstation och ett kartbaserat fältsystem – *Intrasis* – där objekten katalogiserades. Mätdata presenterades sedan i programmet *ArcView*. Fartygskonstruktionen dokumenterades även genom fotogrammetrisk uppmätning – en tredimensionell ritning skapades utifrån en mosaik av fotografier som sammanlänkats i datorn. Fälтарbetet är idag avslutat och båten fraktad till Angered där fortsatta skeppstekniska undersökningar ska ske. Om vraket ska konserveras eller återdeponeras är fortfarande oklart.

Olle Olsson, utbildningsansvarig på PADI, talade om Aware-projektet som PADI satte igång för några år sedan. Till att börja med var det till för att dykare skulle bli medvetna och kunnigare om den marina miljön och ta hänsyn till den när de dök. Detta har utvecklats till att gälla även vrak och andra kulturlämningar under vatten. Olle Olsson talade kring kampanjen, vars budskap kan sammanfattas i följande sju punkter:

- 1 "Respektera arvet och saknaden – människor kan ha dött här"
- 2 "Respektera miljön – även på vraken lever många organismer och rör inte vraket"
- 3 "Respektera andra – bevara vraken för andra att njuta av"
- 4 "Respektera dina begränsningar – utbilda dig för den typ av vrakdykning du ska genomföra"
- 5 "Respektera lagen – du skall icke vrakplundra"
- 6 "Respektera säkerheten – vraket kan innehålla sprängämnen och andra farliga ämnen"
- 7 "Respektera vår historia och arkeologiska intressen"

Medeltida tegelleverans?

Efter att ha lyssnat till första dagens föredrag stannade de flesta konferensdeltagare kvar för mingel, prat, god mat och dryck samt deltagande i det spännande MAS-lotteriet som samlat många fina priser. Många fann det

på grund av den sena och trevliga kvällen svårt att gå upp nästa morgon, men så gott som alla var på plats när marinarkeologerna Per Lejoneke och Jonas Kistner drog igång på söndagsmorgonen och berättade om den så kallade Kungshamnsbåten.

Våren 2000 hittades ett mindre skeppsvrak mellan Kungshamn och Sveriges Holme utanför Stockholm. Båten har uppskattningsvis varit cirka tolv meter lång och tre meter bred och den är klinkbyggd. I vraket ligger en last av tegelstenar; flata pannor typ fjälltegel, profiltegel och andra typer av formade tegelstenar. Med ledning av tegelstenarnas utseende daterade Stockholms stadsmuseum stenarnas tillverkning till 1400-tal. Liknande profiltegel och avfasat tegel finns i Riddarholmskyrkan och Storkyrkan i Stockholm. Enligt en medeltida källa beställde Stockholm tegel från ett tegelbruk i skärgården, så kanske är detta en av leveranserna?

Ulrica Söderlind, doktorand vid ekohistoriska institutionen vid Stockholms Universitet, talade om ett spännande och viktigt men mycket eftersatt forskningsfält – gastronomi och marin arkeologi. Gastronomi används här i betydelsen mat och dryck som människan som kulturvarelse har inmundigat, dels för att överleva och

Foto: Anna Jøllfors

Figur 3. Konferensdeltagarna lyssnade koncentrerat på föredragen under hela helgen.

dels för njutnings skull. Mycket av det material som framkommer vid både torra och marina arkeologiska utgrävningar kan härledas till köksregionerna. Även visst osteologiskt material och hela och delar av bruksföremål hör hit. På grund av konferensens tema presenterades två objekt med marin anknytning – Vasa och en sjökrog från 1700-talet vid namn Koffsan. Källmaterialet är mycket rikt från båda och består av arkeologiska artefakter, ett osteologiskt material samt samtida skriftliga källor.

Andréas Olsson och Odd Johansen presenterade ett MAS-projekt som går under namnet "Östersjöns välbevarade vrak – ett kulturarv för alla?". Under 2001–2003 genomför Marinarkeologiska sällskapet ett kulturmiljövårdsprojekt i samarbete med Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala (SLU) och Statens sjöhistoriska museer (SSHM), för att bland annat mäta nedbrytningen av vraket av Anna Maria samt Jutholmsvraket, diskutera orsakerna bakom nedbrytningen och informera sportdykare.

Jens Lindström, marinarkeolog, avslutade med ett föredrag om marin arkeologi på Birka. Jens har varit med och grävt ut Birkas garnison – tillhållet för Birkas krigare – och Birkas försvarsverk. Försvarsverket består av en 450 meter lång stadsvall, en fornborg samt en pålspärr. Man hittade på platsen där en treskeppig byggnad stått många intressanta fynd såsom vapendetaljer, lamellpansar, del av ringbrynja, 400 knivar, pilspetsar, arabiska/islamiska mynt, läs, nycklar och åtta torshammare. Vapnen tycks ha varit inlåsta i kistor. Med tanke på dessa fynd har en marinarkeologisk inventering genomförts nedanför garnisonen i hopp om att finna lämningar efter krigarnas hamnanläggning. Än så länge har enbart en eventuell brygga samt ett 40-tal pålar från 1700–1800-tal hittats, men mycket arbete återstår.

Traditionsenlig exkursion

Efter att ha lyssnat till alla dessa intressanta föredrag, deltagit i diskussioner och frågestunder och träffat och utbytt åsikter och annat med kollegor och andra, ätit god mat och druckit gott, så var vi alla mycket nöjda och glada när vi gick ut i solen för att ta oss till den traditionsenliga exkursionen på andra konferensdagens eftermiddag (figur 3). Vi styrde kosan till Sjöhistoriska museet

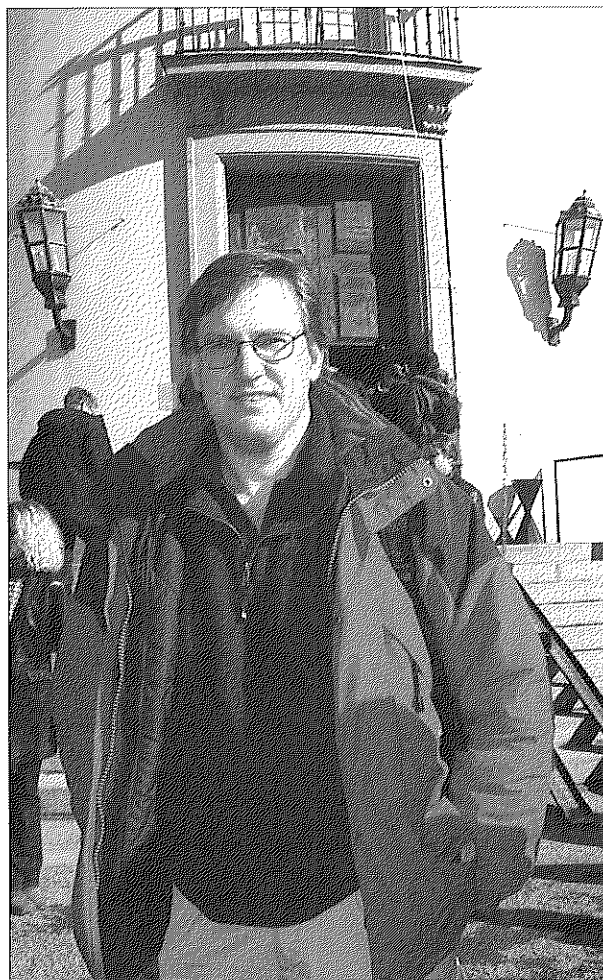

Foto: Anna Jallfors

Figur 4. Utställningen "Östersjöns skatter" presenterades av Göran Ekberg, Statens sjöhistoriska museer.

och dess utställning "Östersjöns skatter". Den presenterades kort på plats av Göran Ekberg (figur 4). Sedan gick vi runt i egen takt och tog in exempel på marin arkeologi från alla länder runt Östersjön. En bonus var att intresserade denna eftermiddag också kunde gå in på Vasamuseet utan kostnad.

Ett stort och varmt tack till alla föredragshållare, KTH Dykarklubb och framförallt till Linda Linnskog som var konferensgeneral och gjorde ett fantastiskt jobb. Tack även till styrelsen och alla andra som bidragit och lagt ner arbete och tid, särskilt Thomas Bergstrand.

Pia Wetterfors är ledamot i Marinarkeologiska sällskapet

Konferensens sponsorer

Aqua-sport

Armémuseum

Atlantis Dykspecialisten i Jönköping

Birkamuseet

Bohusläns museum

Båtdokgruppen

Jönköpings läns museum

Kalmar läns museum

Malmö Kulturmiljövård

PADI Sweden

Peter Lögdberg

Populär Arkeologi

Prins Eugens Valdemarsudde

Sjöhistoriska Museets butik

Statens Sjöhistoriska Museer

Södertörns Högskola

Tidningen Dyk!

Vasamuseets butik